

# Turinys

Pratarmė.....	6
Kviečiame susipažinti su vadovėliu .....	8

## I skyrius

---

<b>Kalba kaip socialinis, kultūrinis ir istorinis reiškiny</b> ....	<b>10</b>
1. Gimtosios kalbos svarba .....	12
2. Žodžio reikšmė. Žodžių daugiareikšmiškumas.....	16
3. Žodžių vartojimas perkeltine reikšme. Homonimai.....	19
4. Sinonimai .....	21
5. Antonimai .....	24
6. Senieji ir naujieji žodžiai .....	26
Ko išmokome? .....	28
Įsivertinimas .....	29

## II skyrius

---

<b>Fonetika ir rašyba</b> .....	<b>32</b>
7. Kalbos padargai. Lietuvių kalbos garsai .....	34
8. Garsas ir raidė .....	37
9. Balsiai ir dvibalsiai .....	41
10. Priebalsiai .....	46
11. Priebalsių supanašėjimas .....	49
12. Kietieji ir minkštieji priebalsiai .....	51
13. Mišrieji dvigarsiai.....	53
14. Skiemuo .....	54
15. Kirčiuoti ir nekirčiuoti skiemenys, priegaidė .....	58
Ko išmokome? .....	63
Įsivertinimas .....	66

## III skyrius

---

<b>Žodžių sandara ir rašyba</b> .....	<b>70</b>
16. Reikšminės žodžio dalys ir jų žymėjimas .....	72
17. Šaknis .....	74

18. Nosinių raidžių rašyba šaknyje .....	78
19. Galūnė .....	80
20. Priešdėlis.....	82
21. Priebsių supanašėjimas ir susiliejimas priešdėliuose ir dūriniuose.....	84
22. Priesaga.....	87
23. Priebsių supanašėjimas ir susiliejimas priesagose .....	90
24. Kamienas .....	92
<b>Ko išmokome? .....</b>	<b>94</b>
<b>Įsivertinimas .....</b>	<b>96</b>

## IV skyrius

---

<b>Kalbos dalys .....</b>	<b>100</b>
25. Kalbos dalių sistema .....	102
26. Veiksmažodis .....	105
27. Pagrindinės veiksmažodžio formos .....	108
28. Veiksmažodžio nuosakos ir laikai .....	110
29. Veiksmažodžių asmenavimas .....	116
30. Esamojo laiko dalyviai.....	118
31. Veiksmažodžių kirčiavimas .....	121
<b>Ko išmokome? .....</b>	<b>124</b>
32. Daiktavardis .....	128
33. Daiktavardžio giminė .....	130
34. Daiktavardžio skaičius.....	133
35. Bendriniai ir tikriniai daiktavardžiai.....	136
36. Daiktavardžio linksniai .....	141
37. Daiktavardžių kirčiavimas .....	146
38. Prielinksniai ir polinksniai .....	149
<b>Ko išmokome? .....</b>	<b>154</b>
39. Būdvardis .....	156
40. Būdvardžio giminė ir skaičius .....	160
41. Būdvardžio linksniavimas .....	163
42. Būdvardis sakinyje .....	166
43. Būdvardžio daiktavardėjimas .....	169
<b>Ko išmokome? .....</b>	<b>171</b>
<b>Įsivertinimas .....</b>	<b>172</b>

## V skyrius

---

<b>Sintaksė ir skyryba .....</b>	<b>176</b>
44. Žodžių junginiai .....	178
45. Sakinys. Sakinių rūšys .....	180
46. Vientisinis sakinys. Sakinio dalys .....	187
47. Pagrindinės sakinio dalys .....	189
48. Antrininkės sakinio dalys. Papildinys .....	192
49. Aplinkybė .....	193
50. Pažyminys.....	196
51. Vienarūšių sakinio dalių skyryba .....	199
52. Kreipinys ir jo skyryba .....	203
53. Sudėtinis sakinys .....	209
54. Sudėtinių sakinių skyryba. Jungtukiniai ir bejungtukiai sakiniai ...	211
55. Sudėtinių sakinių skyryba. Sujungiamieji sakiniai .....	213
56. Sudėtinių sakinių skyryba. Prijungiamieji sakiniai .....	215
57. Dialogo skyryba .....	217
Ko išmokome? .....	220
Įsivertinimas .....	223

## VI skyrius

---

<b>Aš medijų pasaulyje.....</b>	<b>228</b>
58. Kas yra medijos? .....	230
59. Žinutės .....	232
60. Kronikinės žinutės .....	234
61. Paprastosios žinutės .....	235
62. Išplėstinės žinutės .....	237
Ko išmokome? .....	240
Vietoj įsivertinimo.....	240
Santrumpos .....	242
Literatūros šaltinių sąrašas .....	243
Iliustracijų šaltinių sąrašas.....	247

# Kviečiame susipažinti su vadovu!

Papildoma medžiaga, kurią galima atidaryti išmaniajame įrenginyje nuskaičius QR kodą

Skyrius turinys

Skyriaus įvadas, mokymosi uždaviniai, naujos sąvokos

I skyrius

### Kalba kaip socialinis, kultūrinis ir istorinis reiškinys

1. Gimtosios kalbos svarba
2. Žodžio reikšmė. Žodžių daugiareikšmiškumas
3. Homonimai. Žodžių vartojimas perketinė reikšmė
4. Sinonimai
5. Antonimai
6. Senieji ir naujieji žodžiai

Ko išmokome?  
Įvertinimas

**GIMTOJI KALBA**

*U kępų būbūdešio us debesim ir provalotim, li marių virpalio ir ešerų nendretų, li duomos kvapo ir miškų giesmės Kalba gantoji lipaona įdeta.*

*Pilėnų laustuose iškėgūta, išlybus, su perrėgoma gintaro šviesu, li – motinos baudišiamtinės loplinės, li – Pūctūpū smėlynų rauduo...*

*Ju kalba pėvų pėlams ir gėvų gaudys, Būkomai pėvėmėčių naujų spaboti, Gėvų kasėčių juokas ir pėvų rimtis, li tie veidai, risim ir mele išvogoti.*

*Lietuviškasis šedis liko kėmjo raudim Ant kamery akmenis ir pėlemas. Pėsuolio kryžkelėj – prie Nėmimo ir Būltijos – Likimas motinos kalba dainuos.*

*Pėvėsuos išdėgęj lyg pėvūbį alimni, Kad lig gulo vėičku bėdėti, li duomos kvapo ir miškų giesmės Kalba gantoji lipaona įdeta.*

JANKINA DRAGUTYTĖ

Paryškintas poskyrio įvadas

Teorinė medžiaga paraštėje pažymėta brūkšniu

Teorija pateikiama ir schemomis, kad būtų lengviau įsiminti

II. FONETIKA IR RAŠYBA

### 7. Kalbos padargai. Lietuvių kalbos garsai

**Kalba mus lydi kasdien, kiekvienama žingsnyje. Ar kada nors susimąstėte, kaip atsidarys sakiny. Žodis, galų gale garsai? Tiesą, garsus.**

7.1. Ištarkite a, e, ē, p, k. Ka tuo metu, kai tarinate, darsi lipos, liečiasi? Aptarkite, kas dar padeda ištarti šiuos garsus.

Atlikdami uždavį suprastėte, kad garsai susidaro veikiant mišų kalbos padargams. Štai jie:

Kalbos padargų paskirtis... suteikti tam tikrą pavidalą oro srovei, kuri žmogus tariamas garsu iškvėpus iš plaučių. Štai tarinate e, ē, i, o, u oro srovė susiduria kalbos padargų sudarytu kliučiu, ji tolygi, kalbos padargai vienuodai įeipoti visą tarimo lūką, o tarant priebalsius oro srovė sutrinka įvairianūjų kliučiu, kurias sudaro arba liečiasi, arba darys, arba... Pameginkite tarti priebalsius ir patys suprastėte, kas suorta pasakyti.

7. KALBOS PADARGAI. LIETUVIŲ KALBOS GARSAI

7.2. Ištarkite o, e, ē, i, o, u ir pasakykite, kurie kalbos padargai dalyvauja tariant šiuos garsus.

7.3. Ištarkite b, d, g ir p, t, k. Pasvarstykite, kuo skiriasi šių garsų tarimas.

Pagal tarimo būdą lietuvių kalbos garsai skirstomi į **balsius**, **priebalsius** ir **dvigarsius**.

7.4. Paklausykite, kaip diktoriaus taria balsius. Pakartokite.

7.5. Paklausykite, kaip diktoriaus taria dvibalsius. Pakartokite.

Tariant garsus labai svarbu kalbos padargų (liečiasi, lipę, minkštojo gomurio, balsio klostė) padėtis ir judesiai. Kai jie tinkami, mišų ištarti garsai būna aiškūs ir tvirti. Tada juos piktini supras mišų pėvėkovan ar klausytojas. Todėl mokantis taikytinas tartis veikiu kalbos padargus: ir pradėj garsai tariami lieta, o kai padargai įpranta tarti, tempas greitėja. Jeigu dėl kokios nors priežastėjų sunku arba nepavyksta ištarti kurio nors garsu, gali padėti logopedai. Be žino dangybe pratimų, kaip nustatyti tinkamų padargų padėtį, kad garsai būtų taikytinai.

Larinti kalbos padargus svarbu ir mokantis svetimą kalbą, kur tarimas paprastai visai kitoks. Jei norime gerai kalbėti svetima kalba, turime išmanyti kalbos padargų veikimą ir tos kalbos ypatybes.

Užduotys, padedančios įtvirtinti žinias

QR kodo ženkluku pažymėtos tos užduotys, kurias galima atsidaryti nuskaičius QR kodą skyriaus pradžioje



## Profesorė

## Kvarkas



- Mikas, Barbė ir Kvarkas yra seni draugai. Jie labai smalsūs, nes tiki, kad ir paprastuose dalykuose slypi visokios paslaptys, o kasdieniškai daiktai turi savas istorijas.





e-lankos.lt/5y8y

# I skyrius

## Kalba kaip socialinis, kultūrinis ir istorinis reiškiny



1. Gimtosios kalbos svarba
2. Žodžio reikšmė. Žodžių daugiareikšmiškumas
3. Homonimai. Žodžių vartojimas perkeltine reikšme
4. Sinonimai
5. Antonimai
6. Senieji ir naujieji žodžiai

Ko išmokome?

Įsivertinimas

---

Šiame skyriuje aiškinsimės gimtosios kalbos svarbą žmogaus gyvenime. Leisimės į kelionę po žodžių brūzgynus: sužinosime, kas yra žodžio reikšmė, kokie žodžiai vadinami daugiareikšmiai, kuo ypatingi antonimai, kam kalboje reikalingi sinonimai ir kaip pasensta žodžiai.

Užvertę skyrių, tiek kalbėdami, tiek rašydami gebėsite pasirinkti išraiškingesnį, tikslesnį, vaizdingesnį žodį ar posakį.

---

homonimas

sinonimas

### **GIMTOJI KALBA**

*Iš kopų šnabždesio su debesim ir prošvaistėm,  
Iš marių virpulio ir ežerų nendrėtų.  
Iš duonos kvapo ir miškų giesmės  
Kalba gimtoji lūposna įdėta.*

*Pilėnų laužuose išdeginta, išlydyta,  
Su perregima gintaro šviesa.  
Ji – motinos baudžiauninkės lopšinėse,  
Ji – Pirmučiuo smėlynų raudose...*

*Ja kalba pievų tyluma ir gatvių gaudesys,  
Balkonai priemiesčių naujų spalvoti,  
Gelsvų kasyčių juokas ir pušų rimitis,  
Ir tie veidai, rūstis ir meile išvagoti.*

*Lietuviškasis žodis liko kraujo raidėm  
Ant kamerų akmenų ir pelenuos.  
Pasaulio kryžkelėj – prie Nėmuno ir Báltijos –  
Likimas motinos kalba dainuos.*

*Prišaukti džiugesį lyg paukštį ulbantį,  
Kad ligi galo vieškeliu lydėtų,  
Iš duonos kvapo ir miškų giesmės  
Kalba gimtoji lūposna įdėta.*

JANINA DEGUTYTĖ

antonimas

sinonimas

homonimas

# 1. Gimtosios kalbos svarba

**Gimtoji kalba – ta kalba, kurią žmogus natūraliai ankstyvoje vaikystėje išmoka pirmąją. Jei vaikystėje vienodai gerai išmokstama kelių kalbų, tai abi (ar visos) kalbos gali būti laikomos žmogaus gimtosiomis kalbomis.**

**Mus visus vienijanti kalba yra lietuvių kalba. Ji – mūsų namai. Kai kam ji gimtoji, kai kam savos valstybės oficialioji kalba, bet visiems – MŪSŲ KALBA, MŪSŲ DIDŽIAUSIAS TURTAS. Gimtoji kalba turi net savo dieną kalendoriuje: nuo 1999 m. vasario 21-oji Jungtinių Tautų paskelbta Tarptautine gimtosios kalbos diena.**

1.1. Perskaitykite ištrauką iš Mikalojaus Daukšos „Prakalbos į malonųjį skaitytoją“ 1599 m. išleistoje „Postilėje“, iš lenkų kalbos išversta Reginos Koženiausienės, ir atsakykite į klausimus.

*Kurgi pasaulyje yra tauta, tokia prasta ir niekinga, kad neturėtų šių trijų savų ir tarsi įgimtų dalykų: tėvų žemės, papročių ir kalbos? Visais amžiais žmonės kalbėjo savo gimtąja kalba ir visados rūpinosi ją išlaikyti, turtinti, tobulinti ir gražinti. Nėra tokios menkos tautos, nėra tokio niekingo žemės užkampio, kur nebūtų vartojama sava kalba. Tąja kalba paprastai visi rašo įstatymus, jąja leidžia savosios ir svetimų tautų istorijas, senas ir naujas, jąja aptaria visus valstybės reikalus, ją gražiai ir padoriai vartoja visokiais atvejais Bažnyčioje, tarnyboje, namie. Pati prigimtis visus to moko ir kiekvienas beveik iš motinos krūties įgauna potraukį į savąją kalbą – ją mielai vartoti, išlaikyti ir propaguoti.*

*Ne žemės derlumu, ne drabužių skirtingumu, ne šalies gražumu, ne miestų ir pilių tvirtumu gyvuoja tautos, bet daugiausia išlaikydamos ir vartodamos savo kalbą, kuri didina ir išlaiko bendrumą, santaiką ir brolišką meilę. Kalba yra bendras meilės ryšys, vienybės motina, pilietiškumo tėvas, valstybės sargas. Sunaikink ją – sunaikinsi santaiką, vienybę ir gerovę. Sunaikink ją – užtemdysi saulę danguje, sumaišysi pasaulio tvarką, atimsi gyvybę ir garbę.*

- Be ko, autoriaus manymu, negalėtų egzistuoti tauta?
- Kam reikalinga gimtoji kalba?
- Kuo vienos tautos skiriasi nuo kitų?
- Kas atsitiktų, jeigu gimtoji kalba būtų sunaikinta?
- Pacituokite jums labiausiai patikusius ištraukos žodžius.





Jak litwina kto  
zahaczy, to i w  
grobie nie przebaczy!



- *Padauža Kvarkas mėgsta mokytis iš klaidų. Todėl kunigo Mikalojaus Daukšos prakalboje jam patiko ši vieta: „Kiekvienas įgauna potraukį į savąją kalbą. Tai akivaizdžiai matome ne tik žmonių, bet ir neišmintingų padarų gyvenime. Kas per keistenybės būtų tarp gyvulių, jeigu varnas užsimanytų suokti kaip lakštingala, o lakštingala – krankti kaip varnas, ožys – staugti kaip liūtas, o liūtas – bliauti kaip ožys?“ Kvarkas pamėgino įsivaizduoti viską atvirkščiai, ir štai kas išėjo...*

## 1.2. Pateiktame Justino Marcinkevičiaus eilėraštyje „Gimtoji kalba“ raskite žodžius, įvardijančius, kas autoriui yra gimtoji kalba.

*Gimtųjų žodžių apkabintas,*

*Aš gyvas kalboje.*

*Sakau: esi man kaip žibintas*

*Pasaulio tamsoje.*

*Kas moka žodį – randa kelią*

*Visur ir visada.*

*Sakau: lietuviška knygelė –*

*Kaip neregiumi lazda.*

*Kalba gimtoji – kasdieninė*

*Tu duona mums esi,*

*Kai tariam: motina, gimtinė,*

*Dangus – ir mes visi.*

### SUŽINOKITE DAUGIAU

Gimtosios kalbos, kaip ir bet kurios kitos, reikia mokytis – pažinti jos fonetiką, kalbos dalis, žodžių darybą, sintaksę... Viso to jūs šiomet ir mokysitės bendraudami su šiuo vadovėliu. Tačiau buvo laikas, kai vaikai neturėjo iš kur mokytis savo kalbos. Ir tik 1547 m., pasirodžius pirmam spausdintam lietuviškai knygai – Martyno Mažvydo „Katekizmui“, tokia galimybė atsirado. Kaip jį pavadino pats autorius, tai „pigus ir trumpas mokslas skaityti ir rašyti“, dar kitaip – pirmas lietuviškas vadovėlis.

1

2

3

4

5

6